

דין קדימה במזונות הורים ובנים

כתב הטור ביורה דעה סימן רנ"א „כתב הר' סעדיה חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו, שנאמר: וחי אחיך עמך, חייד קודמין לחיי אחיך. וכן אמרה הצרפתית לאליהו: ועשיתי לי ולבני. תחילה לי ואח"כ לבני. והודה לה אליהו ואמר לה: לך, ולבניך תעשי באחרונה. ואחר שיפרנס נפשו יקדים פרנסת אביו ואמו לפרנסת בניו, ואח"כ פרנסת בניו“ עכ"ל הטור.

והבית יוסף בבדק הבית כתב על זה בזה"ל: „יש לי על הר' סעדיה גמגומי דברים“. דברי הב"י הקצרים סתומים מאד, מה הם גמגומיו על הר' סעדיה ועל מה הוא מתכוון לחלוק? גם בשלחן ערוך שם השמיט המחבר בסעיף ג הדין בסדר הקדמת קרובים לאחרים ושאר דיני הקדימה בצדקה לא הזכיר הב"י דין הקדמת אביו לפרנסת בניו.

גם הרדב"ז בפ"ז ממתנות עניים הי"ג הביא דברי הר' סעדיה שחייב להקדים פרנסתו לפרנסת אחרים. ואלו החלק השני שבדברי הר' סעדיה שפרנסת אביו קודם לפרנסת בניו לא הביא הרדב"ז.

והנראה בביאור דעת הבית יוסף שמכוון לחלוק על הר' סעדיה, שמסתימת לשונו משמע שיש להקדים פרנסת אביו למזונות הבנים תמיד. לא שנא לגבי בניו הקטנים שהם למטה מגיל שש שנים שחיוב מזונן על האב כחיוב מזונות אשתו⁽¹⁾, ולא שנא בניו מגיל שש עד שלש עשרה שמזונותיהם עליו מתקנת אושא. (ראה התורה והמדינה ה—ו עמוד קסח—קעד) או בניו הגדולים העניים שחייב לזונן מתורת צדקה, לגבי כל אלו מקדים הר' סעדיה פרנסת אביו. בזה מצא הב"י גמגומים,

(1) לענ"ד, אם משום זה אין כאן מקום לגמגום, שהרי סתמו כפירושו שהגידון כשבשניהם החיוב רק מכת מצות צדקה ובוה יש שאלת הקדמה. משא"כ באלה הילדים שחיובם מגדר חוב אינו שייך לזה.

ול"נ שהגמגום הוא בראש דבריו בקביעות ההלכה על הקדמת פרנסתו על דין הצדקה ובראיתו מהצרפית. והרבה יש להאריך בזה ואכ"מ. רק זאת נזכיר, שלעיל (סי' רמ"ז) הביא הטור וכן בשו"ע שצדקה תציל ממות ממה שאירע לצרפית שניצלה בשביל עוגה קטנה שנתנה לאליהו ומקורו מפרקי דר"א. הרי מכאן שיש מקום להקדים הצדקה על של עצמו. וצ"ע.

דכיון דמזונות הקטנים הם כחובה ואינו בכלל צדקה שינהגו בזה דיני הקדימה בסדר הצדקה, וכלשון הרמב"ם פ"ב מאישות הי"ד, "כשם שחייב אדם במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים", ולואת כשם שחייב מזונות אשתו קודם למזונות אביו מפני שהיא כבעלת חוב הגובה ממנו לפני חלוקת הצדקה, כן מזונות בניו הקטנים קודמים למזונות אביו. כי מזונות בניו הקטנים הוא כחוב, לגבי פרנסת אביו שהוא רק מטעם צדקה. ואף שהגותן פרנסה לאביו מקיים בזה מצות עשה של כיבוד אב (ועוד יבואר הדבר בסיום דברינו) ולפי זה היה צריך להקדים פרנסת האב לפרנסת הבנים. אבל מכיון שברור הוא שבעלי חובות קודמים לפרעון מפרנסת אביו, כן יש להקדים מזונות (אשתו) ובניו הקטנים שמזונותיהם עליו כחובה, וכלשון הרמב"ם הנ"ל, למזונות אביו. כל זה במזונות בניו הקטנים עד גיל שש שמזונותיהם כחובה על האב, משא"כ לענין מזונות בניו הקטנים מגיל שש עד גיל שלש עשרה יש לברר אם גם מזונותיהם, שהוא מתקנת אושא, קודמין למזונות אביו.

הנה רבינו ירוחם כתב בנתיב כ"ג חלק ה' בזה"ל: "ומכל זה נראה שאחר שהם גדולים אין כופין אותו אלא כפי שיכופו אותו על שאר קרובים או שאר עניי העיר". מבואר מדבריו שרק לענין מזונות בניו הגדולים (מגיל שלש עשרה) שחייב לזונן מדין צדקה כופין אותו שיוזנם כדרך שכופין שאר הקרובים לצדקה. אבל בניו הקטנים אף לאחר שש חיוב מזונם הוא יותר גדול מחיוב הצדקה לשאר קרובים, וכמו שהרגיש הבית שמואל אה"ע סימן ע"א סק"ג וז"ל: בדרישה הקשה למה חייב ליתן להם עד שיגדלו (כמש"כ הטור) הא אפילו אחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה, לא יהא אלא קרוב אחר כמבואר ביו"ד סימן רנ"א, ותירץ: עד שיגדלו מסתמא חייב לזון אותם כי עד שיגדלו מסתמא אין בידם לפרנס את עצמם, אבל אחר שיגדלו אפשר שיתפרנסו את עצמן ממעשה ידיהם. וב"ת בקר"א הביא דברי הפרישה והקשה עליו ול"ד ע"ש. וברבינו ירוחם משמע אחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה כשאר קרוביו. אבל עד שיגדלו יש להם יתרון יותר משאר קרוביו. עכ"ל הב"ש.

וההפלאה" בקר"א (הלכות כתובה סימן ע"א) מביא דברי הב"ש אלו ותמה עליו דאכתי לא מתרצא דהא אפילו בנו גדול קודם לשאר קרובים כדאיחא ביר"ד סימן רנא. ומפני תמיה זו חידש ה"הפלאה" דדוקא כשנותן מדעתו הוא מצווה על קרוב קרוב קודם ואחר כך לעניי העיר. אבל כשצריכים להוציא ממנו בכפיה שוים כל העניים הקרובים ועניי העיר. אבל בשביל בניו הקטנים מוציאים קודם לכל הקרובים כיון דאיכא תקנת אושא. והטעם בזה משום דכתבו התוס' (כתובות מט, ב) הא דכופין על הצדקה אע"ג דמתן שכרה בצדה משום דבצדקה איכא תרי לאוין לא תאמץ ולא תקפוץ. א"כ משום קרוב קרוב קודם לא היה מן הדין לכפותו אם היה נותן מדעתו לזה שאינו קרוב כל כך, והניח הדבר בצ"ע.

ומקום העיון נראה בביאור דברי התוס' הנ"ל שכתבו דמשרה כופין על הצדקה אע"ג דקיי"ל (חולין ק"י, ב.) דכל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה ובצדקה כתוב מתן שכרה בצדה דכתיב בגלל הדבר הזה יברכך, ותירצו דבצדקה איכא תרתי לאוי לא תאמץ ולא תקפוץ (עיינן כתובות

מט, ב. ד"ה אכפיה, וב"ב ח, ב. ד"ה אכפיה ובחולין ק"י, ב. ד"ה כל). ופירוש דבריהם נראה לא שכפו שלא יעבור על הלאוין האלו, שהרי אין ב"ד כופין, אלא שיקיים מצות עשה, ולא שלא יעבור על לא תעשה, וכמו שאמרו (כתובות פו א, ותולין קלב, ב): תניא במה דברים אמורים (שלוקין ארבעים) במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון אומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו עושה, ציצית ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו. א"כ הכפיה לצדקה הוא מדין מכין אותו עד שתצא נפשו לקיום עשה. וכ"כ המרדכי בפ"ק דב"ב, וכן הוא משמעות לשון הרמב"ם בפירוש המשנה כתובות פ"ד מ"ו וכן נראה מדברי הרדב"ז פ"ז ממתנות עניים ה"י. ע"ש, אלא כוונתם לומר שאף שמצות צדקה הוי מצוה שמתן שכרה בצדה מ"מ כופין על מצות עשה זו כיון שהיא מצות עשה חמורה שיש בה גם תרי לאוי דלא תאמץ ולא תקפוץ ולכן גם העשה חמיר וכופין לקיום עשה זו, (וכעין שכתבו התוס' קידושין לד, א ד"ה מעקה ע"ש). וכיון שהכפיה הוא לקיום העשה שוב יש לכפות שיקיים המצוה כתיקונה, הקרוב קרוב קודם, כי זהו סדר המצוה.

אכן הגאון ההפלאה עצמו בחידושו לכתובות דף מט, ב, ביאר דברי התוס' אחרת וז"ל משמע דפסיקא להו (להתוס') דהיכא דאיכא לאו כופין אותו שלא יעבור והא דאמרינן לקמן דף פ"ו במה דברים אמורים במצות לא תעשה אבל במצות עשה וכו' מכין אותו עד שתצא נפשו. צ"ל דלא מיירי התם קודם שעבר בלא תעשה דדאי כופין אותו — אלא מיירי התם במלקות לאחר שעבר הלאו, ע"כ דבריו.

וכביאורו משמע מדברי המאירי כתובות דף מט וז"ל: זה שביארנו שכופין על הצדקה יש שואלין בה ממה שאמרו במסכת חולין פרק כל הבשר כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין בית דין מוזהרין עליה והרי זו מצוה שמתן שכרה בצדה דכתיב למען יברכך וכו' ויש מפרשין כופין אותו בהכאה או בירידה לנכסיו ולא אמרו כל מצוה שמתן שכרה וכו' אלא במצות עשה אבל זו מצות לא תעשה היא דכתיב לא תאמץ ולא תקפוץ וכו' עכ"ל. וכן כתב בחידושי המאירי חולין דף ק"י. וכן משמע מתשובות מיימוני ספר קנין הלכות שכנים פ"ו שמביא דברי התוס' בזה"ל „כבר פירש ר"י דמצות לא תעשה הוא דכתיב לא תאמץ לבבך ולא תקפוץ את ידך". הרי שביארו הראשונים דברי התוס' שהכפיה לצדקה היא על הלא תעשה וכמו שכיון ההפלאה מדעתו הגדולה.

גם חידושו במה שאמרו במה דברים אמורים במצות לא תעשה היינו לאחר שעבר על הלא תעשה לוקה ארבעים אבל לפני שעבר בית הדין מכין אותו עד שתצא נפשו למנעו שלא יעבור על הלא תעשה כמו שכופין ומכין אותו שיקיים מצות עשה גם בחידוש זה זכה לכוון לדעת מגדולי הראשונים ז"ל ה"ה רבינו נסים מגירונדי ז"ל וז"ל בחידושו לחולין דף קלב „במה דברים אמורים במצות לא תעשה אבל במצות עשה מכין אותו עד שתצא נפשו. נ"ל דמצות לא תעשה ועשה לאו דוקא אלא הכי קאמר בד"א דמלקין אותו ארבעים ותו לא במצות לא תעשה ר"ל שמכין אותו ואומר לו לא תעשה עוד מה שעשית ואז כיון שהעבירה עשויה (לא) מלקינן ליה — ארבעים חסר אחת ותו לא, וכן אם חמץ בפסח אחר שהעבירה עשויה. אבל אם היה בפסח והיה אוכל חמץ מלקינן ליה ולא רצה לעמוד מלאכול חמץ אע"ג דמצות לא תעשה היא מחינן ליה תו עד שיאמר

רוצה אני או עד שתצא נפשי. עכ"ל. וע"ע בחידושי הגאון רע"א לכתובות פ"ו שגם הוא כיון לזה. ולפי זה שפיר יש לפרש דברי התוס' דהכפיה לצדקה הוא כדי שלא יעבור על הלאוין דלא תאמץ ולא תקפוץ, וכנ"ל.

ויתכן שנחלקו בזה הראשונים. דהנה רש"י מפרש בכתובות פ"ו דהא דכופין לפריעת חוב משום דפריעת חוב מצוה. דכתיב הין צדק. שיהא הן שלך צדק ולא שלך צדק. ותמה המרדכי בכתובות שם (סימן רכ"ב) דהא מחויב הוא לשלם משום לאו דלא תגזול (עיין רמב"ם פ"א מגזילה ה"ד דהוא לאו דלא תעשוק. וכ"כ בספר המצות ל"ת רמ"ו. וע"ע רש"י גיטין לו, ב, ד"ה ואמרו רבנן דתשמט ונמצא הלוח גזלן על פיהם. וכבר העירו מדברי רש"י ריש סנהדרין ד"ה גזילות ואכמ"ל) והנראה שדעת המרדכי דגם על לא תעשה מכין אותו עד שתצא נפשו שלא יעבור עליה. ולכן תמה שיש לכוף לפריעת חוב משום הלאו דלא תגזול. אבל בדעת רש"י י"ל שלכן פירש שכופין לפריעת חוב משום המצוה דהין צדק דאילו משום הלאו דלא תגזול אין כופין דהכפיה וההכאה עד שתצא נפשו לא נאמר אלא לקיום עשה ולא שלא לעבור על לא תעשה, וי"ל²).

וכן נראה דעת רבינו יונה בשערי תשובה שער ג' אות י"א שמציין חומר ביטול מצות עשה שהרי מכין על זה עד שתצא נפשו ע"ש. ואם זו מידה הכוללת עשה ולא תעשה כאחת אין כאן חומר העשה. וע"ע בנימוקי הרמב"ן שמות כ, ח — וראה קצה"ח ונתהמ"ש סימן ג, ומשובב נתיבות שם, שלא ראו דברי החידושי הר"ן והראשונים הנ"ל.

ברם בעיקר חידושו של ההפלאה שכתב לתרץ דברי רבינו ירוחם הנ"ל. דהדין קרוב קרוב קודם רק כשמחלק מדעתו אבל כשמוציאים ממנו בכפיה כולם שוים זולת לבניו הקטנים מקדימים. הנה מפורש בפירוש המשנה להרמב"ם כתובות (פ"ד מ"ו) דגם כשלוקחים ממנו בכפיה נוהג הדין הקרוב קרוב קודם וז"ל: האב אינו חייב במזונות בתו וכו' וכשהוסיפו הבנים על אלו (שש) השנים ואינו רוצה לזונם ראוי לו לדיין לכופו. ויראה הדיין בענינו אם יש לו ממון היו כופין אותו ולוקחין ממנו מה שיצטרך להוציא לפי שיעור ממונו — וכשאנו לוקחין ממנו זאת הצדקה אנו מוציאים אותו על בניו — לפי שהם בני צדקה ויש להם בה דין יותר לפי שנאמר לאחייך לענייך וכו' עכ"ל. הרי מבואר דגם כשכופין אותו על הצדקה וכשמוציאים ממנו מ"מ יש דין להקדים הקרוב קרוב קודם (ועי' רדב"ן פ"ז

(2) המרדכי לא בא ליתן טעם אחר על מ"ש פריעת בע"ח מצוה, אלא בא להקשות שמטורש בכתוב דין כפיה בזה. ולא מכח לא תגזול קושיתו, כי זה אין קבוע לו זמן, ולא מצינו בזה כפיה. ולשון הרמב"ם בפיה"מ דלקמן (בהערה ג'): „שהי' מן החיוב להלקות האדם עד שיעשה מצוה זאת שיש לו לעשותה באותו זמן“. אלא קושיתם מהמפורש בכתוב „בחוק תעמד“. והיינו, שמוזה נתרבה בגמרא (ב"מ קי"ג) שליה בי"ד שנכנס לקבל המשכון. (ועי' פנ"י מש"כ בזה). ולא הזכירו איסור גזל, אלא מצד שדין זה לפרוע בזמן כפי שקבעו, הוא הסתעפות מדין גזל. עכ"פ הל"ת דגזל אין מקום להזכיר כאן. וע"ע רמב"ן ס"פ גט פשוט מש"כ בדברי רש"י.

העורך

קלה

ממ"ע שהרמב"ם ס"ל כהתוס' דהכפיה הוא משום הל"ת. וכ"כ גדולי המפרשים) ודלא כחידושו של ההפלאה הנ"ל³).

אמנם עדיין יש לבאר דברי רבינו ירוחם על פי דרך ההפלאה ולא כחידושו. — ונאמר דאם בית הדין כופין אותו לצדקה ומוציאין ממנו. צריכים בית הדין לחלק ולהקדים את הקרוב קרוב קודם וכמ"ש הרמב"ם בפיהמ"ש. אבל אם הוא אומר הוצה אני ליתן צדקה כשיעור אשר תטילו עלי אלא שאני אתן הצדקה זו לרחוקים לעניי העיר ולא לקרובים. בזה נראה שאין לכופו שיתן דוקא לקרובים, כיון שעכ"פ מקיים הוא המצות עשה דצדקה ואינו עובר על הלאוין דלא תאמץ ולא תקפוץ, איך נכוף אותו על הדין של קדימת הקרובים לבד, וזהו לגבי שאר הקרובים, אבל אם אינו רוצה לתת לבניו הקטנים ורוצה הוא לחלק ממון הצדקה לרחוקים יש לבית דין לכופו שיזון את בניו הקטנים ויקדימם לרחוקים. ולפי"ז לא תקשה מפירוש המשנה להרמב"ם הנ"ל שהוא מיירי כשמוציאים ממנו בע"כ והוא אינו רוצה לתת לא לרחוקים ולא לקרובים. כשבית הדין כופיהו ומוציא ממנו מקדימים הקרובים לרחוקים. אבל כשהוא בעצמו מחלק כשיעור הצדקה אלא שנותנו לרחוקים מודה הרמב"ם דאין לכופו שיתן לקרובים.

ומענין שהרמב"ם בפירוש המשנה במקורו הערבי (הוציא לאור מסכת כתובות פרקים ג, ד, ה, משה פראנקפורטער ברלין תרס"ד מתוך כתבי יד) כתוב, "לאנה תלומה" ותרגומו כשמחייבים אותו (או כופים אותו) במקום, "כשאנו לוקחים ממנו" שלפנינו. ולפי"ז שוב מבואר מדברי הרמב"ם שגם כשהוא בעצמו מחלק על פי מה שחייבוהו בית דין או שכופין אותו נוהג הדין והסדר של הקרוב קרוב קודם. וע"ז שייך דין כפיה וצ"ע.

ומכיון שכן, שסדר הקדמת הקרובים נוהגת גם כשהצדקה נגבית בכפיה א"כ אין הבדל בין בניו הקטנים לקרובים אחרים שלשניהם כופין אותו שיקדים

(3) כבר הרגיש הרמב"ם שליט"א שכל עיקר חידושו של ההפלאה בנוי על ההנחה שהכפיה היא מצד הל"ת, שבו לא נתפרט סדר הקדימה, וכן בשעה שנותן הרי אין כאן, "לא תאמץ" ו"לא תקפוץ", משא"כ אם זה מכח המ"ע, שבו נזכר סדר הנתינה וההקדמה, אז ה" מקום גם לכופו על הקדימה.

והרמב"ם בפיהמ"ם המובא בזה מבואר שם שסובר שהכפיה היא מצד המ"ע עצמה, עי"ש לשונו. ולא חש לקושית התוס' [אולי מכח סברת הריטב"א (הובא בחידושו וכן בשט"מ)], שכיון שזה נוגע לאחר שצריך לקבל כופין גם כשמתן שכרה בצדה]. א"כ לפי דעתו יפה כתב שיש כפיה גם על דין הקדימה. עוד יש לחלק אם דין הכפיה הוא בגברא, אבל אין יורדים לנכסיו, כדעת הרשב"א, שאז אין כפיה על דין הקדימה, כיון שמקיים המצוה עכ"פ. אכן לדעת הרמב"ן והרמב"ם שיורדים לנכסיו בי"ד עצמם, י"ל שכשיורדים ממילא יעשו אף הם כדון הראוי ויקדימו הקודם. ודברי ההפלאה כשיטת הרשב"א, וצ"ע ב.

וא"כ שוב צ"ב דברי רבינו ירוחם, דאיזה עדיפות יש לבניו הקטנים לשאר הקרובים כיון שבלא תקנת חכמים גם כן הם הכי קרובים וכנ"ל⁴).

ועמדו על דברי רבינו ירוחם אלו הגאון בעל נתיבות המשפט (הגר"ח אלגאזי — בספרו בית יעקב על כתובות, והגאון נתיבות משפט (הספרדי — הגר"ח אלגאזי — תלמיד המהרימ"ט) חיבור מיוחד על ספר מישרים לרבינו ירוחם. — הבית יעקב (סימן ע"א סק"א) מבאר דברי רבינו ירוחם דבניו הקטנים חייב לזונם לפני בניו הגדולים העניים ע"ש. והנתיבות משפט נתיב כ"ג ח"ה בחתרו לבאר דברי רבינו ירוחם הסתומים מחדש „דאמיד דגבי בניו לא הוי כאמיד דאינשי אחריני דגבי צדקה לאחריני בעינן אמיד גמור אבל לגבי בניו כל שאינו עני מיקרי אמיד לגבי בניו, וזה שכתב רבינו (ירוחם) אבל אם הוא אמיד שיש לו כפי הראוי לתת להם. ולכך כתב דהאי אמיד לא הוי אלא עד שיגדלו דלאחר שיגדלו אין כופין אותו אלא כדאמיד לאחריני שבניו קודמין, וזה שכתב רבינו (ירוחם) שנראה שאחר שיגדלו אין כופין אותו אלא כפי שיכופו אותו על שאר קרוביו כלומר דאין כופין אותו אלא דבאמיד בשיעור שיכופו אותו לאחריני, אבל אין ה"ג שהם קודמין לאחריני ואפשר שזהו דעת הרמב"ם והטור עכ"ל. וקרוב לדברים אלו כתב המהרשד"ם חלק ירד סימן קס"ו הובא בקצרה בכנה"ג אה"ע סימן ע"א הגהת הטור סק"ה ע"ש.

והנה מה שחידש דאף מי שאינו עשיר בשיעור שנחייבו בצדקה עד כדי לכופו, מ"מ כל שאינו עני כופין אותו לזון בניו הקטנים, דבר זה אמנם ברור וכן מורין בבי דינא, ועבדינן עובדא. שהרי מזונות הבנים כמזונות אשתו הוא, וכלשון הרמב"ם כשם שחייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו (פי"ב מאישות הי"ד). אכן זהו עד גיל שש שנים, ואילו הנתיבות משפט כתב דעד שיגדלו והיו בני שלש עשרה הדין כך דכל שאינו עני כופין אותו לזונם. ולא כן מבואר בדברי הרמב"ם אלא שמגיל שש שנים עד שיגדלו כופין אותו רק לפי שיעור עשרו. וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה כתובות פ"ד מ"ו „האדם חייב במזונות בניו עד שישלימו שש שנים ירצה או לא ירצה, וכופין אותו על זה בין שהוא עשיר או עני, וכשהוסיפו הבנים על אלו השנים ואינו רוצה לזונם ראוי לו לדיין לכופו בדברים — ואם לא ירצה להוציא עליהם בשום פנים יראה הדיין בענינו אם יש לו ממון כופין אותו ולוקחין ממנו מה שיצטרך להוציא לפי שיעור מזונו כמו שעושין במזון האבות, לא שיהיה חייב במזונותיהם ר"ל באביו ובבניו שיש להם יותר משש שנים אבל הוא מחויב בצדקה לפי שיעור מזונו“.

הרי מבואר להדיא בדברי הרמב"ם, דרק עד שש כופין אותו כל שאינו עני. אבל כשהם יותר משש שנים כופין רק לפי שיעור מזונו, ודלא כמו שתפס הנתיבות

4 ע"י מחנה אפרים (ה' צדקה סי' א') שפירש דברי רבנו ירוחם כשאינו רוצה לתת לקרוביו אלא לקופה של צדקה, שבשאר קרובים אין כופים אותו, משא"כ לבניו קטנים משש עד י"ג כופים. ע"ש עוד שכ' שלש דעות בדבר: המרדכי, שלפיו יש דין כפי' בכל קרוב. הרשב"א, שלפיו דין כפיה בבניו עניים אפילו כשהם גדולים. ודעת רבנו ירוחם הנ"ל שדין כפיה הוא רק עד שיגדלו.

העורך

קלו

משפט בדעת הרמב"ם ורבינו ירוחם דעד שיגדלו כל שאינו עני כופין אותו לזונם. והנראה בביאור דברי רבינו ירוחם על פי דברי הטור בשם הר' סעדיה שהצבנו בפתח דברינו דפרנסת אביו קודם לפרנסת בניו. והבית יוסף כתב שדבריו מגומגמים וביארנו דעתו של הבית יוסף דכיון דחיוב מזונות בניו הקטנים עד שש שנים הוא כעין חיוב מזונות אשתו (כלשון הרמב"ם) ולכן חיוב מזונותיהם עליו קודמים למזונות אביו. — ודעת רבינו ירוחם נראה דגם משש שנים עד שיגדלו ויהיו בני שלש עשרה כיוון שיש עליו מתקנת אושא לזונם נוסף על דין צדקה⁵) יש להקדימם למזונות אביו, „ויש להם יתרון יותר משאר קרוביו“ דהיינו שהם קודמין למזונות אביו. אבל לגבי בניו „הגדולים אין כופין אותו אלא כפי שיכופו אותו על שאר קרובים“. והיינו שחייב לזונם מדין צדקה לבד. ואם גם אביו עני אף שיחס הקירבה הבן קודם נראה דכאן אינו נוהג הקרוב קודם. אלא שיש להקדים מזונות אביו למזונות בניו הגדולים העניים דהלא כשפרנס את אביו מקיים הוא מצות כיבוד אב נוסף למצות צדקה. כן נראה להלכה.

ועיין ש"ך יו"ד סימן רמ"ט סק"ג לענין עשית מצוה ממעות מעשר שכתב בשם מהר"מ מרוטנברג בזה"ל „ולפזר מעשרותיו לעניים (הש"ך מגיה „לבניו“) הגדולים שאינו חייב לטפל בהם מותר. דאפילו לאביו מותר לתת אם הוא עני

5) אם למסקנא נוקטים תקנת אושא הוא כנראה מחלוקת הראשונים. ברש"י, ר"ן ותוס' רי"ד מבואר שלא היחה תקנה בזה כלל, וההכרזה היא מסברא בעלמא. אכן הרמב"ם (פי"ב מאישות) מזכיר בזה תקנת חכמים. וכן ג' נוקט הב"י (אהע"ז סי' ע"א), וכ"כ שם ב„דרישה“, שכך היתה התקנה שלא יהא כאן כפיה. אכן ברור שגם לדעתם אין זו תקנה נוסף על דין צדקה, אלא מדין צדקה הוא, כמפורש בטור ושו"ע (סי' רנ"א ס"ג) ובב"י שם, שהוא מגדר צדקה ומה שיש בזה חיוב גם כשאינו אמיד, אינו חורג ממצות חיוב צדקה, שרק דין כפיה של צדקה הוא באמיד. אבל עצם החיוב ישנו גם בעני המתפרנס מן הצדקה שאינו אמיד כלל (יו"ד רמ"ח), אכן כפיה אין בזה (עי"ש ב„דרישה“). ומחולקים רש"י ואידך עם הרמב"ם, שלרש"י מה שהיו מכריזים בזה יאחוד ילדה וכר' אין צריך לזה תקנה, ולרמב"ם בזה היא תקנת אושא שיהא בזה כפיה בדרך זו. אולם עצם החיוב הוא לדעת הכל חייב צדקה, שקיים ועומד מצד דין התורה.

והנה לגבי אביו שכופים לזונו כשאין לאב (יו"ד ר"מ), לפי הב"י הוא מדין צדקה רגיל ורק באמיד. ואילו בדרכי משה דייק שם בדעת הראשונים שיש חיוב גם בשאינו אמיד מכח כיבוד. עכ"פ גם לדעת הב"י מכח חיוב צדקה ודאי חייב גם בשאינו אמיד וככל עני המתפרנס מן הצדקה וכנ"ל, אלא שע"ז אין כופים וכנ"ל. ואם יש עליו שני חיובים: אב וילדים מבני שש ואילך, מצד הקרוב קרוב קודם, כאן לכאורה שניהם שוים שקרבתם דומה. אלא שבאבא יש כאן גם חובת כיבוד, במדה שיש עליו חובה לתת מכח מצות הצדקה. ולכן לדעת הכל יש להקדים האב על מזון הבנים מגיל שש ואילך. כיון שבשניהם אין אלא חיוב מכח מצות הצדקה, שלזה נוסף לגבי אב מצות הכיבוד.

והב"י שהשמיטו, אולי מפני שקדימה זאת היא מצד מצות אחרת, אינו שייך למנות בדיני הקדימה של מצות הצדקה.

העורך

משום כיבוד אב אבל (הש"ך מגיה וכ"ש) לבניו דמותו במקום שאין בעיר תקנה לתת לכיס של צדקה עכ"ל.

וביאור דברי הש"ך והגהותיו במהר"מ רוטנברג נראה דאע"ג שאין לעשות מצוה ממצות מעשר, והיה מקום לומר דגם למצות כיבוד אב אין לעשות במצות מעשר מ"מ פסק מהר"מ מרוטנברג דמותו לתת מצות מעשר לאביו העני. וכיון דמותו לתת לאביו העני אף שמקיים בזה מצוה במצות מעשר כ"ש שמותר לתת לבניו הגדולים ממצות מעשר כיון שאין עליו שום חיוב הרי אינו משלם חובה במצות מעשר וזה מכ"ש וק"ו ממה שמותר לתת לאביו אע"ג שמקיים בנתינה זו מצות כיבוד אב מ"מ מותר לתת לאביו ממצות מעשר כ"ש שמותר לתת לבניו הגדולים העניים דאין עליו שום חובה לזונם חוץ ממצות צדקה. זהו ביאור דברי המהר"מ מרוטנברג עפ"י הגהת הש"ך.

וראה בח"ס יו"ד סימן רכ"ט שכתב „ולפע"ד אותה הגהה צ"ע מאי כש"כ איכא דבאב איכא מצות עשה דכיבוד וכו' הוא קודם לבניו" ע"ש (וע"ע בסימן ר"ל שם) ולפי מה שביארנו דברי הש"ך ברורים ומובנים דהיא הנותנת דכיון שיש מצוה בנתינה לאביו הרי היה מקום לומר דאין לעשותו ממצות מעשר, ובכל זאת מותר לתת לאביו, ק"ו היכא דליכא מצוה נוספת מחוץ למצות הצדקה, כגון לבניו הגדולים העניים, שמותר לתת להם ממצות מעשר.

ומדברי הרמ"א ביו"ד סימן רנ"א שהביא דברי הר' סעדיה (מהטור) דמונות אביו קודם למונות בניו אין ראיה דס"ל להלכה שיש להקדים מונות אביו למונות בניו הקטנים כיון שגם הרמ"א סתם דבריו ולא פירש באיזה גיל בנים הוא מדבר. וי"ל דאינו מקדים מונות אביו לבניו אלא לגבי בניו הגדולים דאז יש להקדים מונות אביו משום מצות כיבוד אב כמו שביארנו.

והפרישה (ביו"ד שם סק"ה) כתב כמקור לדברי הר' סעדיה מדכתיב גבי יעקב אבינו, ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו וע"ע בדרישה סק"ב. הרי שהקדימו השבטים פרנסת יעקב אביהם לפרנסת בניהם. — ואין מזה הכרח דהא לפני שתקנו החובה על האב לזון את בניו ברור שפרנסת אביו קודם משום מצות כיבוד אב. וכנ"ל.

סיכום: איש שבאפשרותו לזון רק את הוריו או בניו: (א) יקדים את בניו הקטנים שהם למטה מגיל שש שנים; (ב) גם מגיל שש עד שלש עשרה נראה (עפ"י רבינו ירוחם) שיש להקדימם להוריו; (ג) יקדים פרנסת הוריו על פרנסת בניו הגדולים.

מכתב יד
מייטור מס' ה'...
מכתב יד